

УДК 631.11:330.341

**СУТНІСТЬ ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ТА ЧИННИКИ ЙОГО
ФОРМУВАННЯ****С. Колач**, к. е. н., доцент

ORCID ID: 0000-0001-8650-4696

Ю. Періг, аспірант

ORCID ID: 0009-0008-5976-4554

Львівський національний університет природокористування

© С. Колач, Ю. Періг, 2024

<https://10.31734/agrarecon2024.02.149>**Колач С., Періг Ю. Сутність економічного потенціалу сільськогосподарських підприємств та чинники його формування**

Розглянуто основну суть економічного потенціалу сільськогосподарських підприємств та класифіковано основні чинники впливу на формування й функціонування економічного потенціалу сільськогосподарського підприємства. Проаналізовано основні підходи до трактування категорії «економічний потенціал», такі як ресурсний, функціональний та результативний, через призму сучасних поглядів українських учених. Запропоновано класифікацію чинників за характером впливу на позитивні й негативні, поділ їх на внутрішні та на зовнішні, на прямі й непрямі за напрямом впливу. Розуміння цих чинників сприяє формуванню стратегічного механізму ефективного використання економічного потенціалу сільськогосподарського підприємства. Розглянуто потенціал та можливості сільськогосподарського підприємства в контексті здійснення послідовної виробничо-господарської діяльності, здатної ефективно використати економічні ресурси для втілення та створення підприємством цінностей, які проявляються в кінцевих результатах ефективної діяльності. Визначено, що наявні підходи до трактування сутності економічного потенціалу підприємства так чи інакше пов'язані з ресурсним забезпеченням суб'єкта господарювання, його можливостями організувати використання ресурсів для досягнення стратегічних цілей розвитку суб'єкта господарювання. Обґрунтовано, що джерелом формування ключових компетенцій є ресурсна концепція, а джерелом реалізації стратегічних напрямів розвитку – вартісна. З огляду на це запропоновано підходити до розуміння дефініції «економічний потенціал підприємства» з позиції симбіозу ресурсної та вартісної концепції і розглядати її як можливість підприємства шляхом використання наявної комбінації ресурсів максимізувати ринкову вартість результатів діяльності підприємства. Економічний потенціал сільськогосподарського підприємства розглянуто як здатність суб'єкта аграрного виробництва ефективно здійснювати свою господарську діяльність, організувати раціональне використання ресурсів, зокрема природних, та вміння адаптуватись під непередбачувані обставини, максимально використовуючи можливості наявних економічних ресурсів та чинників їх формування у рамках реалізації стратегії власного розвитку.

Ключові слова: сільськогосподарські підприємства, економічний потенціал, чинники формування, ресурси, формування потенціалу.

Kolach S., Perih Y. Essence of the economic potential of agricultural enterprises and factors of its formation

The article delves into the essential economic potential of agricultural enterprises and categorizes the main factors that influence the formation and functioning of the economic potential of an agricultural enterprise. It analyzes the different interpretations of the "economic potential" category, such as resource, functional, and effective, through the perspectives of modern Ukrainian scientists. The article proposes the classification of factors based on their nature of influence into positive and negative, as well as their division into internal and external, direct and indirect based on the direction of influence. Understanding these factors contributes to the formation of a strategic mechanism for the effective use of the economic potential of an agricultural enterprise.

The potential and capabilities of an agricultural enterprise, in the context of consistent production and economic activity, are capable of effectively using economic resources to realize and create values by the enterprise, which are manifested in the final results of effective activity. It was determined that existing approaches to interpreting the essence of the economic potential of the enterprise are related to the resource provision of the economic entity and its ability to organize the use of available resources to achieve strategic development goals. The study supports the idea that the source of the formation of key competencies is the resource concept, and the source of implementing strategic development directions is the value concept. In this regard, it is proposed to define the "economic potential of the enterprise" as the opportunity for the enterprise to maximize the market value of its results by using the available combination of resources, considering it as a symbiosis of the resource and value concepts. The authors consider the economic potential of an agricultural enterprise to be the ability of the subject of agricultural production to effectively carry out its economic activities, to organize the rational use of resources, including natural ones, and the ability to adapt to unforeseen circumstances, while maximally using the possibilities of available economic resources and factors within the framework of its development strategy.

Keywords: agricultural enterprises, economic potential, formation factors, resources, formation of the potential

Постановка проблеми. Перед кожним підприємством постає низка питань, пов'язаних з адаптацією його діяльності до викликів зовнішнього середовища, зі здатністю досягати поставлених цілей. Вирішення цих питань залежить від стану та ефективності використання економічного потенціалу підприємства. Принципове значення для суб'єкта господарювання має формування оптимальних параметрів цього потенціалу, механізму раціонального управління ним з урахуванням місії підприємства, ринкової кон'юнктури, інших макроекономічних умов.

Зазначене повною мірою стосується і сільськогосподарських підприємств. У їх сукупності можна виділити різні за розмірами та спеціалізацією суб'єкти господарювання. Вони виходять зі своєю продукцією на різні сегменти ринку й переважно мають змогу вибирати ділових партнерів. Це вимагає від кожного підприємства індивідуального підходу до формування його економічного потенціалу. Водночас є певні загальні засади формування і використання економічного потенціалу агровиробників. На них натомість позначається галузева специфіка, пов'язана з організацією виробництва сільськогосподарської продукції. З'ясування теоретичних аспектів формування і використання економічного потенціалу дає змогу забезпечити раціональне управління відповідними процесами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні аспекти сутності економічного потенціалу підприємства відображені в низці наукових праць, автори яких висловлюють свої

міркування щодо змісту відповідної дефініції, відображення його в окремих складових економічного потенціалу та зв'язках між ними, методиках оцінки економічного потенціалу і його елементів тощо.

Зокрема Шабатура Т. та Голубков Є. виокремлюють наявність у наукових публікаціях трьох основних підходів до трактування сутності поняття «економічний потенціал підприємства» – ресурсного, функціонального та результативного (2014, с. 92). Григораш О., поряд із цими традиційними підходами до тлумачення сутності зазначеної дефініції, виділяє й низку інших – стратегічний, процесний, структурний, ситуаційний, ціннісний, комплексний, та подає авторське визначення кожного з них. Авторка також вважає, що для кожної галузі економіки треба розглядати свої складові економічного потенціалу та розробляти методику їхньої оцінки (Григораш, 2013, с. 46–47).

Лисак В. та Олійник О. також розглядають низку підходів до трактування поняття «економічний потенціал підприємства», стверджуючи, що майже всі визначення цього потенціалу беруть за основу ресурси підприємства та досягнення поставлених цілей за допомогою цих ресурсів. Водночас автори зазначають, що сама наявність ресурсів підприємства ще не гарантує досягнення поставлених цілей, тож важливою складовою потенціалу є спроможність підприємства мобілізувати ресурси за допомогою комплексу заходів (Лисак та Олійник, 2016, с. 629–630).

Автори статті (Лесик та ін., 2022) наво-

дять розгорнуту типологію видів економічного потенціалу підприємства, виокремлюючи декілька десятків його видів, класифікованих за низкою ознак: за рівнем узагальненості цілей реалізації потенціалу підприємства, за наявністю у підприємства на поточний момент часу необхідних обсягів ресурсів та компетенцій для досягнення поставлених цілей, за часом досягнення відповідних цілей діяльності підприємств. Також у зазначеній статті розглянуто підходи до оцінки економічного потенціалу підприємства та чинників, які його формують. У якості критерію оцінювання економічного потенціалу підприємства запропоновано використовувати максимально можливу величину прибутку суб'єкта господарювання від здійснення операційної діяльності (Лесик та ін., 2022, с. 34).

Фесіна Ю. та Рябий В. (2018) сформулювали підхід до структурування економічного потенціалу підприємства як системи. У його складі вони пропонують виділяти вхідний потенціал (ресурсний), ендогенний потенціал, складовими якого є операційний, фінансовий та інвестиційний потенціали, та вихідний потенціал (збутовий). За кожною складовою економічного потенціалу підприємства запропонована система показників для їхньої оцінки. Наведена модель інтегральної оцінки економічного потенціалу підприємства (Фесіна та Рябий, 2018, с. 268). Інший підхід пропонує Кісь Г., виділяючи у складі економічного потенціалу підприємства виробничий, фінансовий, трудовий, інтелектуальний, маркетинговий, інноваційно-інвестиційний та інформаційний потенціали (2014, с. 95). Ще ширшим є перелік складових економічного потенціалу підприємства, який подають у своїй статті І. Ажанан та О. Жидков (2018, с. 24).

Окремі автори подають визначення економічного потенціалу сільськогосподарського підприємства. Величко О. стверджує, що економічний потенціал аграрного підприємства є сукупністю земельних, матеріально-технічних, трудових, фінансових, нематеріальних ресурсів, включаючи здатність працівників підприємства використовувати ефективно ці ресурси для досягнення страте-

гічних та поточних цілей підприємства (2014, с. 40). Плотницька С., розглядаючи економічний потенціал як властивість підприємства забезпечувати отримання стабільного прибутку, зазначає, що основою формування економічного потенціалу аграрних підприємств є ресурсний потенціал, який визначається кількістю, якістю і збалансованістю природних, біологічних, матеріальних і трудових ресурсів (2015, с. 63).

Погоджуємося із Рзаєвим Г., який вважає, що відсутність єдиного теоретичного підходу до розуміння поняття «економічний потенціал підприємства» обумовлює певні труднощі щодо обґрунтування його складових, створює низку проблем щодо оцінки, аналізу та діагностики потенціалу підприємства (2014, с. 148).

Постановка завдання. Наше завдання – опрацювати основні підходи до трактування дефініції «економічний потенціал підприємства» та сформулювати на основі цього визначення поняття «економічний потенціал сільськогосподарських підприємств», а також розглянути сукупність основних чинників, які впливають на формування економічного потенціалу сільськогосподарських підприємств.

Методика дослідження та матеріали. У процесі дослідження застосовували низку загальних і спеціальних методів: абстрактно-логічний, індукції та дедукції – для формування теоретичних уявлень про сутність економічного потенціалу сільськогосподарських підприємств, аналізу та синтезу – для деталізації об'єкта дослідження, що дало змогу охарактеризувати низку особливостей і чинників формування економічного потенціалу сільськогосподарського підприємства.

Опрацьовано матеріали аналізу теоретичних аспектів досліджуваної дефініції та пов'язаних із нею економічних категорій, викладені у працях учених з питань формування і розвитку потенціалу підприємств, у тому числі сільськогосподарських.

Виклад основного матеріалу. У рамках нашого дослідження уточнимо значення терміна «потенціал». Цей термін має декілька

визначень, окремі з яких стосуються предмету нашого дослідження.

У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» зазначено, що потенціал – це сукупність усіх наявних засобів, можливостей, продуктивних сил і т.ін., що можуть бути використані в якій-небудь галузі,

ділянці, сфері (Бусел ред., 2005, с. 1087). Таке або схоже за сутністю визначення потенціалу покладено в основу більшості визначень категорії «економічний потенціал підприємства».

Як ми вже зазначали, є декілька підходів до трактування змісту цієї категорії. Розглянемо основні з них (табл. 1).

Таблиця 1

Основні підходи до визначення сутності економічного потенціалу підприємства

Підхід	Зміст підходу	Приклад визначення
Ресурсний	Сукупність ресурсів, наявність активів і джерел їхнього фінансування, які визначають результати функціонування підприємства, перспективи його розвитку	Сукупність ресурсів (трудових, матеріальних, технічних, фінансових, інноваційних і т. ін.), навичок та можливостей керівників, спеціалістів та інших категорій персоналу щодо вироблення товарів, надання послуг (здійснення робіт), отримання максимального доходу (прибутку) і забезпечення сталого функціонування та розвитку підприємства (Федонін, Репіна та Олексюк, 2006, с. 18)
Функціональний	Сукупність чинників, що є результатом виробничих і економічних відносин та впливають на досягнення мети діяльності підприємства	Складна економічна система функціональних відносин між елементами реального і потенційного рівнів розвитку підприємства, що відбиває його готовність у певний час мобілізувати ресурсні можливості для досягнення поставлених цілей з максимальною ефективністю у процесі оптимальної взаємодії з зовнішнім середовищем (Савченко, 2009, с. 273)
Результативний	Спроможність сукупних ресурсів, можливостей підприємства забезпечувати досягнення поставлених цілей, реалізацію інтересів підприємства	Економічний потенціал підприємства є реальною здатністю здійснювати цілеспрямовану виробничо-господарську діяльність, яка відповідає стратегії розвитку підприємства (Васьківська, Лозінська та Галімуков, 2020)

Ресурсний підхід у чистому його вигляді у визначеннях економічного потенціалу підприємства трапляється нечасто. Зазвичай автори наголошують, що цей потенціал визначає здатність підприємства досягати з використанням наявних ресурсів певних результатів. З іншого боку, майже в усіх трактуваннях економічного потенціалу підприємства згадуються ресурси як інструмент, який формує можливість чи результати діяльності підприємства.

Намагаючись якомога повніше охопити різні аспекти, пов'язані з використанням економічного потенціалу підприємства, автори нерідко пропонують доволі громіздкі визначення, які поєднують як функціональний, так і результативний підходи до трактування розглядуваної нами дефініції. По суті, можна вести мову про комплексний підхід до з'ясування змісту відповідної категорії. Наведемо

приклад визначення, що ілюструє цей підхід: «Економічний потенціал підприємства є спроможністю, здатністю сприяти задоволенню потреб суспільства, розвиватися у визначено напрямку, досягати поставлених цілей за умов максимальної ефективності, отримувати заплановані результати, підвищувати конкурентоспроможність за рахунок сформованої у певний момент часу сукупності структурованих ресурсів, які використовуються в умовах дії чинників зовнішнього середовища» (Ажаман та Жидков, 2018, с. 24).

Вважаємо, що мають право на існування різні підходи до трактування економічного потенціалу підприємства. Відмінності у формулюваннях пов'язані, на нашу думку, із теоретичною складністю та багатогранністю відповідної категорії та з конкретними аспектами, на яких окремі автори хотіли б наголосити в рамках практичної інтерпретації теоретичних

положень сутності економічного потенціалу при обґрунтуванні стратегії підприємства.

Трактування сутності економічного потенціалу підприємства базується на теоретичних положеннях, які є універсальними, тобто можуть бути застосовані до суб'єктів різних галузей економіки. Певні відмінності можуть стосуватися ресурсів, що їх використовують у різних галузях, та способів їх залучення в рамках діяльності суб'єктів господарювання. Отже, ми сформулювали визначення економічного потенціалу сільськогосподарського підприємства: це здатність агровиробника ефективно здійснювати свою господарську діяльність, раціонально використовувати природні та інші ресурси та його вміння адаптуватись під непередбачувані обставини, максимально використовуючи можливості економічних ресурсів (чинників його формування) та відповідати власній стратегії розвитку.

Відсутність єдиного підходу до трактування сутності економічного потенціалу підприємства спонукає звернути увагу на зміст цього поняття через призму чинників формування такого потенціалу. Розвиток підприємства, а відповідно, формування і нарощування його економічного потенціалу, перебуває в тісному взаємозв'язку і взаємозалежності з цими чинниками, їхнім впливом та середовищем, в якому формуються чинники (зовнішньому та внутрішньому).

Щодо суб'єктів аграрного виробництва, вплив відповідних чинників характерний певними особливостями порівняно з іншими галузями економіки. На практиці можна застосувати розгорнуту систему класифікації таких чинників за різними ознаками. Зокрема за характером (результатом) впливу їх можна поділити на позитивні й негативні, що відображено на рис. 1.

Поширеною є класифікація чинників впливу на формування й перебіг економічних процесів і явищ на внутрішні та зовнішні. До внутрішніх належать чинники, які безпосередньо стосуються можливостей підприємства, зокрема наявних у його розпорядженні

ресурсів. Зовнішніми є чинники, вплив яких не піддається чи слабо піддається контролю з боку підприємства.

Стосовно внутрішніх чинників впливу на формування економічного потенціалу сільськогосподарського підприємства, йдеться про наявність ресурсів у розпорядженні суб'єкта господарювання, про підходи й можливості до організації їх використання підприємством. Зовнішні чинники визначають неконтрольовані агровиробником можливості залучення додаткових ресурсів, обставини поза межами підприємства, які визначають результати використання цих ресурсів (рис. 2).

Із поділом чинників на внутрішні та зовнішні пов'язана їхня класифікація за напрямом впливу на прямі та непрямі. Прямі чинники проявляються через процеси на рівні підприємства, непрямі – стосуються зовнішніх обставин. Зокрема до прямих за напрямом впливу чинників на формування економічного потенціалу сільськогосподарського підприємства можна віднести:

- прямі інвестиції підприємства в розвиток виробничих потужностей, машини та обладнання, які підвищують технологічну ефективність виробництва сільськогосподарської продукції, конкурентоспроможність агровиробників;
 - програми навчання, підвищення кваліфікації, покращення умов праці та охорони здоров'я працівників підприємства, що сприяють підвищенню продуктивності праці, інших показників ефективності використання трудового потенціалу;
 - впровадження нових технологій, інноваційних продуктів та процесів, що сприяють підвищенню ефективності виробництва та стимулюють економічне зростання.
- З непрямыми чинниками формування економічного потенціалу підприємства пов'язуємо:
- наявність стабільної політичної ситуації, яка сприяє залученню інвестицій, розвитку бізнесу, зміцненню довіри до вітчизняних виробників та зовнішніх ринках;
 - розвиток освіти, охорони здоров'я,

інших соціально-економічних секторів, що створюють сприятливі умови для розвитку людського капіталу в аграрному секторі економіки;

- цінову стабільність, рівень інфляції, курс валют та інші макроекономічні показники, що впливають на стан економіки загалом та галузі сільського господарства в тому числі;

- умови (правові та економічні) функціонування ринку земель сільськогосподарського призначення, які визначають формування земельноресурсного потенціалу агровиробників.

Здійснення виробничо-господарської діяльності – основа для розуміння можливостей сільськогосподарського підприємства. Ця здатність проявляється в економічному потенціалі, а можливості підприємства втілюються через

створення ним цінностей, які виражаються в кінцевих результатах їхньої діяльності.

Результатами впливу внутрішніх і зовнішніх чинників є мобілізація інвестицій для реалізації планів інноваційного розвитку підприємства, формування джерел його конкурентоспроможності. На основі аналізу цих результатів з'являється розуміння ефективності використання економічного потенціалу підприємства, що дозволяє знайти додаткові резерви для розвитку та отримання позитивного ефекту (прибутку). Це в сукупності дає змогу визначити конкретні, скоординовані виробничо-господарські заходи, які відповідають стратегії ефективного розвитку підприємства. Можливість розробки і реалізації такої стратегії – основна мотивація сутнісного пізнання економічного потенціалу сільськогосподарських підприємств та чинників його формування.

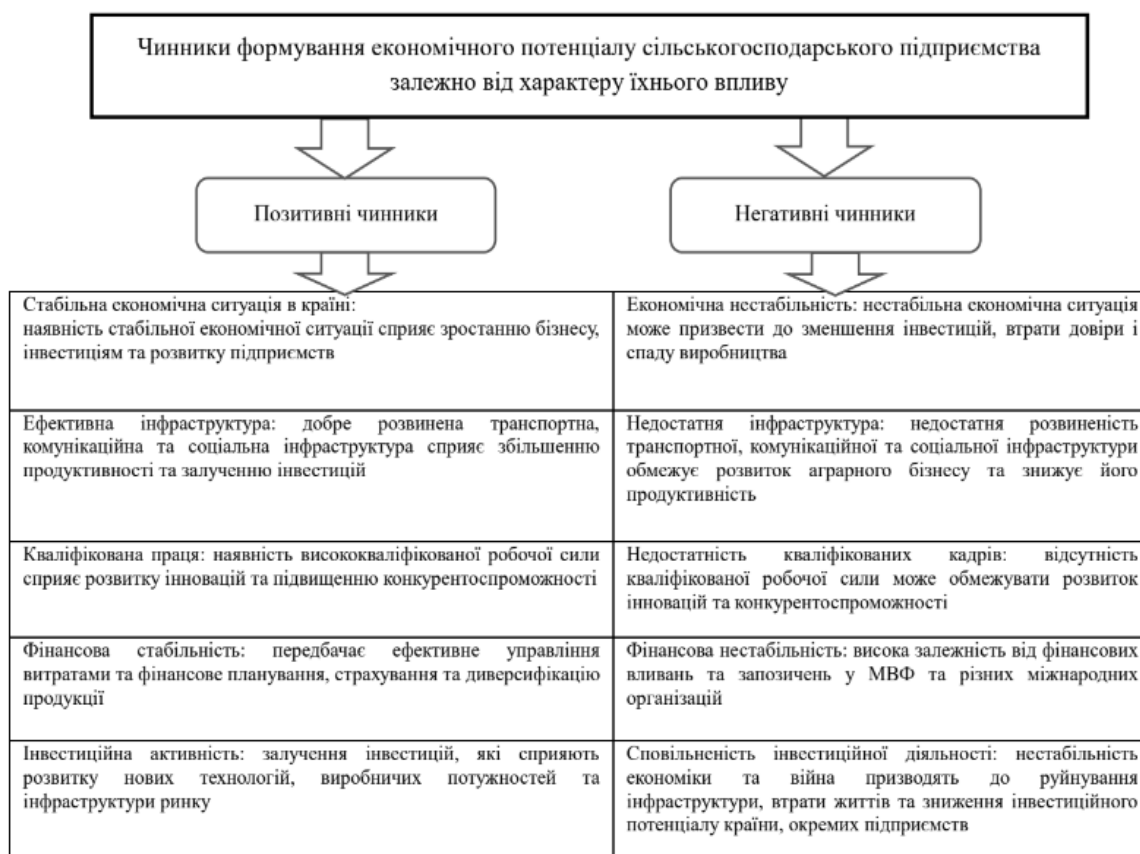

Рис. 1. Чинники формування економічного потенціалу сільськогосподарського підприємства залежно від характеру їх впливу

Власні напрацювання авторів

Таблиця 2

Внутрішні та зовнішні чинники формування економічного потенціалу сільськогосподарського підприємства

Внутрішні чинники	Зовнішні чинники
Фінансовий стан: здатність підприємства фінансувати реалізацію планів свого розвитку Технологічний розвиток: внутрішні інновації, впровадження підприємством нових технологій, що сприяють підвищенню ефективності його господарювання та конкурентоспроможності Інфраструктура: розвиток на рівні підприємства транспортної, комунікаційної, енергетичної мережі, яка визначає ефективність виробництва, функціональну здатність підприємства Людські ресурси: рівень освіти, навичок, здоров'я та мотивації працівників, які визначають продуктивність праці та інноваційний потенціал підприємства	Світові ринки: попит та ціни на сільськогосподарську продукцію на міжнародних ринках, які впливають на ринкову кон'юнктуру агропродовольчого ринку в Україні, зовнішня торгівля та інші зовнішні економічні фактори Глобальні технології: поширення та доступність глобальних технологій та інновацій, які можуть впливати на конкурентоспроможність та розвиток підприємств аграрної сфери Геополітична ситуація: конфлікти, війни, санкції та інші геополітичні ризики, які можуть впливати на стабільність економічного середовища Стан фінансово-кредитної системи країни, який визначає можливість залучення інвестицій у розвиток підприємства із зовнішніх джерел

Висновки. Наявні підходи до трактування сутності економічного потенціалу підприємства так чи інакше пов'язані з ресурсним забезпеченням суб'єкта господарювання, його можливостями організувати використання наявних ресурсів для досягнення стратегічних цілей розвитку суб'єкта господарювання.

Сутність економічного потенціалу підприємств різних галузей загалом схожа. Галузеві особливості проявляються у структурі цього потенціалу за окремими видами ресурсів та умовах залучення й використання окремих видів ресурсів. Економічний потенціал сільськогосподарського підприємства розглядаємо як здатність суб'єкта аграрного виробництва ефективно здійснювати свою господарську дія-

льність, організувати раціональне використання ресурсів, зокрема природних, та вміння адаптуватись під непередбачувані обставини, максимально використовуючи можливості наявних економічних ресурсів та чинників їх формування у рамках реалізації стратегії власного розвитку.

Розуміння чинників формування економічного потенціалу сільськогосподарського підприємства допомагає в розробці ефективної стратегії його розвитку, створенні механізму раціонального та ефективного використання цього потенціалу в мінливих умовах зовнішнього середовища.

СПИСОК ПОСИЛАНЬ

- Ажаман, І. А. та Жидков, О. І., 2018. Сутність та структура економічного потенціалу підприємства. *Економіка та держава*, 4, с. 22–25.
- Бусел, В. Т., ред., 2005. *Великий тлумачний словник сучасної української мови*. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун».
- Васьківська, К. В., Лозінська, Л. Д. та Галімуков, Ю. О., 2020. Економічний потенціал підприємства в умовах змін: суть та характерні особливості. *Ефективна економіка* [online] 5. Доступно: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=7858> [Дата звернення 10 квітня 2024].
- Величко, О. В., 2014. Механізм формування економічного потенціалу сільськогосподарських підприємств. *Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України*, 2, с. 39–44.
- Григораш, О., 2013. Визначення сутності категорії «економічний потенціал підприємства» на основі інтегрованого підходу. *Торгівля і ринок України*, 36, с. 43–50.

Кісь, Г. Р., 2014. Економічний потенціал підприємства в умовах економіки знань. *Науковий вісник Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу. Серія: Економіка та управління в нафтовій і газовій промисловості*, 1, с. 90–96

Лесик, Л. І., Ємельянов, О. Ю., Петрушка, Т. О. та Боничишин, Ю. О., 2022. Економічний потенціал підприємств: сутність, види та особливості формування. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки»*, 10, с. 29–36.

Лисак, В. Ю. та Олійник, О. С., 2016. Зародження та формування поняття «економічний потенціал». *Молодий вчений*, 11, с. 628–631.

Плотницька, С. І., 2015. Формування економічного потенціалу аграрних підприємств в умовах територіальної депресії. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки*, 13 (4), с. 62–64.

Рзаєв, Г. І., 2014. Економічний потенціал підприємства та теоретичне обґрунтування напрямів його оцінки. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*, 3 (3), с. 145–149.

Савченко, В. Ф., 2009. *Потенціал національної економіки України*. Чернігів: ЧДІЕіУ.

Федонін, О. С., Рєпіна, І. М. та Олексюк, О. І., 2006. *Потенціал підприємства: формування та оцінка*. Київ: КНЕУ.

Фесіна, Ю. Г. та Рябий, В. В., 2018. Економічний потенціал підприємства: структура та оцінювання. *Економічні науки. Серія: Економіка та менеджмент*, 15, с. 261–269.

Шабатура, Т. С. та Голубков, Є. В., 2014. Економічний потенціал підприємства: теоретичні аспекти. *Аграрний вісник Причорномор'я. Економічні науки*, 75, с. 91–67.

Стаття надійшла 30.05.2024

